

Er det nødvendigt at antage engelsk Paavirkning paa Kingos Salmedigtning?

Af Arne Møller.

I en Afhdl. »Om Kingos Psalmedigtning« i *Dansk Kirkeliv* 1934 omtaler Professor Oskar Andersen min Afhdlg. »Fra Psalmistens Værksted« i *Khist. Saml.* 6. Række I.

Han udtaler først, hvad der kun kan glæde mig, at min Afhdl. godtgør, at Kingo ved Udarbejdelsen af Passions-salmerne har benyttet *Harmonia evangelica*, men gør derpaa i Slutningen af Afhandlingen en Række Modbemærkninger til den Kritik af Prof. A.'s Synspunkt paa Kingos Salmedigtning som stærkt »engelsk« præget, som jeg har fremført i *Khist. Saml.*

Jeg er afskaaret fra at replicere hertil i *Dansk Kirkeliv* og skal derfor i Anledning af Prof. A.'s Antikritik gøre nogle Tilføjelser i *Khist. Saml.* til det af mig allerede fremførte.

Jeg understreger først, at der hersker den skønneste Enighed mellem Prof. A. og mig om, at Kingo er »grund-luthersk« (Prof. A.'s Udtryk; han bruger et andet Sted det stærke Udtryk: »Kingo mere end nogen anden dansk Digter har formaaet at give sangligt Udtryk for *luthersk* Kristendomsopfattelse«).

Ligeledes om Nødvendigheden af, at det bliver fremhævet stærkere end hidtil almindeligt, at det 17de Aarhundrede har været gennemfuret af forskellige stærke Vækkelsesbevægelser, der har ivret for *praxis pietatis*,

Übung der Gottseligkeit, Andagt o. s. v.; kært Barn har mange Navne.

Endelig er det blevet fremhævet af mig lige saa stærkt som af ham, at et nøjere Eftersyn af Aarhundredet viser en større Indflydelse fra engelsk Opbyggelseslitteratur, end man hidtil har ment.

Uenigheden staar paa, om der skal kunne paavises en saadan engelsk Indflydelse paa Kingos Salmedigtning. Her nærmere bestemt af Prof. A. som Kingos »Teknik« som Vækker«, hans »Vækkelsesteknik« og »psykologiske Empiri«, som han skal skyldte »Tidens »engelske Prædike-maade«.

Her skal jeg nu først atter konstatere min Enighed med Prof. A. om, at det er meget vanskeligt at sige noget sikkert om Kingos religiøse Udvikling. »Vi befinder os paa usikker Grund«.

Derfor svimler det ogsaa for mig, naar jeg ser Prof. A. balancere hen over den gyngende Grund, og det gyser i mig, naar jeg ser ham plumpe i.

Ved det sidste tænker jeg f. Eks. paa det, at det henstilles som en Mulighed, at Kingo har oplevet sit Gennembrud »under en Altergang«. (Er der noget vundet ved at nævne en Mulighed blandt 99 andre, oven i Købet en Mulighed i dobbelt Potens, aldenstund vi netop befinder os paa usikker Grund med hans Gennembrud?) Eller naar Prof. A. gaar til den modsatte Yderlighed med Hensyn til Kingos Forhold til Arnd, idet han nærmest gaar ud fra, at der ikke kan være Tale om et saadant før 1682, fordi det først er direkte bevidnet af Kingo selv det Aar. Arnds Betydning direkte og indirekte gennem anden tysk Andagtslitteratur og Salmedigtning har jo været saa gennemgribende¹, at Kingo maa være gaaet med Bind for Øjnene indtil 1. Juni 1682, om han ikke skulde være blevet paavirket af »Sal. D. Arndt«.

¹) Jeg henviser desangaaende til min Afhdl. S. 402.

Ved det første tænker jeg paa de almindelige Betragtninger, Prof. A. anstiller over Kingos religiøse Udvikling og hans »Fromhedstyper«. Alt dette er i Sandhed usikkert, problematisk og desuden meget skematisk.

Jeg vil derfor holde mig fra den gyngende Grund og se bort fra disse problematiske Antagelser, hvorudfra Prof. A. faktisk bedømmer og fortolker Kingos Salmer, ogsaa i »engelsk« Retning; og jeg vil gøre Alvor af at holde mig til selve Kingos Digtning og til de Slutninger ud herfra, som Prof. A. meget rigtigt siger, at vi er »væsentlig henvist til«, men som han ikke har villet nøjes med.

Og i denne Sammenhæng vil jeg holde mig til Aand. Sjungekor II. Thi naar Prof. A. skriver: »At nu Kingos Psalmer (særlig »Sjungekoret« II) vidner om *samme* Empiri som vore »Englændere«, kan ikke bestrides«, saa kan man rolig slette »særlig« i Parentesen. Thi det er utvivlsomt det eneste Sted, hvor der kan gøres Forsøg paa at paavise nævnte »Empiri«, hvilken jeg altsaa, til Trods for Prof. A.'s kategoriske Paastand, vil have den Dristighed at bestride.

Afgørende bliver da den Opfattelse, man har af Digterens personlige Forhold til disse Salmer, specielt Salmerne 11—15.

Her er der nu Grund til, ikke alene for disse Salmer, men for Forstaaelsen af hele Sjungekoret at lægge Mærke til den Pegepind, den Attest, som Kingo giver sig selv og sin Digtning i den Efterskrift, som det sidste Hjertesuk udgør. Thi at det er ment saadant, kan der efter den lidenskabelige Karakter, det har, ingen Tvivl være om.

Er der overhovedet paa Dansk givet en mere hensynsløs Selvafsløring af et uroligt, uligevægtigt Sind, i stadig Bølgegang, »ofte fuld af stor Uro«, end i disse lidenskabelige Vers om,

Hvordan det ulmer i min Barm!
Hvordan det pebler, naar jeg varm
Af Harm og Vrede brender,

Hvordan Bekymrings Storme gaar
I mine Aarers lønlig Vraa,
Hvor Frygt udi mig velter,
Hvor Blodet rutter om min Aand,
Hvor Pulsen pikker ved min Haand,
Til Hiertet nesten smelter!

Det er, som om Kingo her skriver til sidst i Sjungekoret: »Se nu, med hvor store Bogstaver jeg skriver til eder med min egen Haand!« Herudfra falder der da et stærkt personligt Præg over den foregaaende Digtning; overalt hvor der kan være Mulighed for at høre dette urolige Digtersind tale, dette beklemt Hjerte slaa, skal det prøves; man skal være meget forsigtig med at konstatere »Vækkelsesteknik« eller finde »Typer« i en Samling aandelige Sange, der i den Grad er skrevet »med egen Hand«.

Det er det samme, som Professor Hans Brix (uden at nævne ovennævnte Hjertesuk) udtrykker saaledes¹: »I Andet Sjungekor lyder uafbrudt en vældig rullende Tor-den hele Horisonten rundt, gennemflammet af Lyn, med Brag af Nedslag og øsende Vande. Kolossal Poesi.«

Jeg er ogsaa enig med ham om, at Baggrunden for Sjungekor II er den meget personlige, at »han omsatte sine mørkeste Minder fra Modgangsdagene, sin Bitterhed, Fortørnelse, sin Vrede og Foragt i de mærkelige Poesier, ind imellem hvilke han flettede andre Digte af almindelig Karakter . . .« (S. 236).

Nu indrømmer Prof. A. om de to sidste Sange (»Rejse-andagterne«), at de »kan hvile paa personlige Indtryk«, hvilket er et meget svagt Udtryk, da det personlige Præg er afgørende stærkt og uimodsigeligt. Men om Nr. 11—15 skriver han de mærkelige Ord: »Særlig maa den, der læser Nr. 11—15 i ét Træk, hurtig erkende, at Kingo her gør sig til Talerør for meget forskellige Personligheder for at drive dem til »Andagt«.« Meningen maa vel være den, at

¹) Analyser og Problemer I, S. 231.

Kingo her driver den af Prof. A. paastaaede engelske »Vækkerteknik«.

Jeg kan ikke nægte, at det vender sig i Livet paa mig, naar man vil finde en saadan »Teknik« i disse saa stærkt personlige Sange, eller naar man vil gøre Kingos lidenskabelige Sjæl til et »Talerør«. Det er, som om man vilde karakterisere Grundtvig som Salmedigter ved at betegne ham som »Oxfordmand«.¹

Pladsen her tillader ikke en Eftervisning af, hvordan Kingos Sind og Oplevelser hele Tiden »slaar igennem« i disse Sange. Det er ogsaa unødvendigt. Det er tilstrækkeligt for at belyse Prof. A.'s Mening om Nr. 11—15 at nævne hans Opfattelse af de to berømteste og for saa vidt ogsaa mest personlige, nemlig 11 og 14.

Om den første (»Far Verden, farvel!«) skrev han i Fortalen til *Thomas Kingos Aandelige Sjungekor* 1931 (S. XCI f.), at han ikke kan antage, at Kingo »vilde vedkende sig Digtets Livssyn«. Han synes at mene, at det »koleriske Temperament«, som taler her, ikke kan passe paa Kingo. Ja, han gaar saa vidt, at han siger: »Men en saadan Verdensforsagelse, Menneskeforagt og Fordømmelse ikke blot af den egne Livsindsats, men af selve Livsaarene, der blev givet til at virke i, kan ikke være Udtryk for Kingos egen Opfattelse, hvis man da overhovedet maa antage, at hans Kristendomsforstaaelse skal tages alvorlig«. Og han føjer til: »man maa unægtelig undre sig over, at han lader et Jeg med en saa udpræget negativ Livsforstaaelse pludselig aabenbare sig som en Kristen, hvis Sjæls Længsel er »min Jesus, som elsker og elskes igen««

Jeg synes ikke, Kingos Forhold til dette Digt kan misforstaas mere, end sket her. Denne beske Livserfaring, gjort af den kolerisk-lidenskabelige Kingo, saadan som han har lagt sig selv ganske blot i det sidste Hjertesuk,

¹) Taget her i almindelig gængs Betydning. Jeg dømmer ikke om Bevægelsens Værdi.

skulde være en Kliché! Denne fortvivlede, som klynger sig til Jesus, kan ikke være Kristen!

Nu tager Prof. A. i sin Afhdl. i Dansk Kirkeliv (S. 35) lidt forsigtigere paa det, naar han erklærer, at han ikke vil benægte, at Kingo »selv alvorlig har følt Suget fra Verdenslivet. Egne Erfaringer ligger sikkert bag dette Digt«.

Men han lægger alligevel Digtet fra sig med en alvorlig teologisk Misbilligelse: »luthersk er det alligevel *ikke* at se bort fra Guds Vilje med Livet, de givne Arbejdsaar og selve Kaldsgerningen«. Og han ender derfor med at dekretere om denne sønderrevne Sjæls Bekendelse, »at Kingo ogsaa her har villet skildre en særlig Mennesketype«.

Det staar derfor stadig ved Magt, hvad Hans Brix erklærer (Anf. Skr. S. 227): »Energisk Indsigelse maa man gøre mod O. A.'s meget paafaldende Opfattelse, at dette Digt ikke kan være *et enestaaende Udtryk for Digterens Sindsoprør*«.

Og det forbedrer ikke Sagen, at Prof. A. her antager, at Digtet tilhører »en Periode, der ligger *forud* for hans egentlige kristelige Gennembrud«.

Dette kan kaldes for et fortvivlet Forsøg paa at redde K.'s Rettroenhed paa Digterens Bekostning; og det viser lige saa ringe Forstaaelse for de pinagtige Oplevelser, som maa være gaaet forud for dette Digt, som for Digterens storslaaede Selvbekendelse.

Stort bedre gaar det ikke Nr. 14, »Sorrig og Glæde«. I Fortalen taler Prof. A. om Digtets »næsten stoiske »Ataraksi« og dets »nøgterne »Observationer« af Virkeligheden«. Og han erklærer, at Digtets Tankegang ikke kan være Udtryk for Kingos eget Livssyn¹, selv om han »i en nedtrykt Stemning kunde været fristet af en saadan Betragtning«.

¹) Og det er dog i dette Digt, at Kingo ofrer to af de otte Vers paa Arvefjenden *Avind* og fryder sig over, at den engang skal »staa fængslet i Vraa«.

Og i Dansk Kirkeliv erklærer han, at »Sangen mangler evangelisk Kristendoms Psalmetone«, og opstiller ogsaa her den mærkelige Formodning, at dette Digt, saa tungt af Livserfaring, skulde høre til en tidlig Periode i hans Liv.

Atter her er Rettroenheden reddet paa Bekostning af Poesien. Og man tænker med nogen Bekymring paa, hvordan det mon vilde gaa Grundtvig, om han blev nødt til at gøre Regnskab for denne strænge Ret f. Eks. for »Verden! o, Verden! hvi frister du mig endnu under Haarene hvide?«

Men det hjælper vel næppe, om jeg og sikkert alle andre end netop Prof. A. vil gøre disse og flere andre Indvendinger mod Prof. A.'s Opfattelse af disse to Salmer. Det staar jo paa Forhaand fast, at »Kingo her gør sig til Talerør for meget forskellige Personligheder for at drive dem til »Andagt«.« Og dette hænger igen sammen med og skal underbygge Prof. A.'s Yndlingstanke om Kingos Gæld til den »engelske Prædikemaade« og hans »Vækker-teknik«.

Jeg skal derfor afslutte disse Bemærkninger om Kingos personlige Forhold til hans Digtning med at henstille til alle »retsindige Læsere«, om dog ikke den »Empiri« og »Vækkelse«, som unægtelig findes i Sjungekor II, først og fremmest, ja man kan vel sige overalt, hvor den duer noget, stammer derfra, at Kingo var et ualmindeligt levende Menneske, en ualmindeligt levende kristen og en dyb Digersjæl, der saa dybt til Bunds i sig selv og derigennem ogsaa kunde kigge ind i andre Sjæle og Sjæls-tilstande og i Menneskehjærtets Løndomsdyb.

Men lad mig lade det personlige og det æstetiske ligge, og lad der være indrømmet Sandsynligheden for, at der ogsaa skulde »Teknik« til for denne Digter og i denne Digtning, er det saa afgjort eller blot sandsynligt, at han som Vækker staar i Gæld til England?

Lad os se paa de andre Digte i Sjungekoret. At Nadversalmerne og Bordbønnerne ikke er personlig Poesi i den

Forstand som de Sange, der har været paa Tale, siger sig selv. Ikke des mindre vilde Kingo sikkert med Glæde staa personligt inde baade for, hvad der bedes ved Herrens Bord og ved Hjemmets Bord, og skulde nok have sig meget frabedt, om man vilde konstruere særlige Typer, som han skulde være Talerør for. Ja, man kan roligt fremhæve »O, Jesu paa din Alterfod« som noget af det inderligste, Kingo har skrevet. Og under alle Omstændigheder kan vel ingen finde noget »engelsk« i disse Salmer; tværtimod afsluttes disse helt lutherske Nadversalmer med et Hjertesuk, hvor den lutherske Opfattelse hævdes over for den reformerte.

Vi lader da i denne Sammenhæng disse Sange ligge. Tilbage bliver de første seks, de egentlige Pønitentssalmer.

Hvis der skal være fremmed Paavirkning at notere for disse Salmer, som har en mere almen Salmekarakter, er det saa ikke paa Forhaand rimeligere at antage tysk end engelsk?

Dette har jeg hævdet i min Afhdl. og skal til det der anførte foreløbig kun føje et Par Ting. Det er Kingos praxis pietatis, der stadig fremholdes. Kunde der ikke være Grund til blandt de mange »Praxiser« at fremhæve den »*Praxis pietatis melica*«, der udkom mange Gange efter Førsteudgaven 1647, og hvori Paul Gerhardts berømte Salmer fremkom? Som det hedder der: »Das ist Vbung der Gottseligkeit in Christlichen und Trostreichen Gesängen«.

Man kunde ogsaa fordybe sig i Johann Gerhards tykke Bind *Schola pietatis*, udgivet atter og atter, og man vil snart faa Øjnene op for, at den tyske Teologi i det 17de Aarhundrede ikke har været uforstaaende over for Kravet om, at Kristendommen skal være levende, skal vise sig i »praxis«, i »Übung der Gottseligkeit«, saaledes som det her i lange og vidtløftige Undersøgelser, f. Eks. af Kristenlivets Gennemførelse af de ti Bud, hævdes af den lutherske Ortodoks ubestridte Førstemand.

Og saadan kunde man blive ved at fremdrage af den tyske »Vækkelse« eller »Andagt«. Men Spørgsmaalet er, om det ligefrem kan paavises, at Kingos Andagt er paa-virket herfra.

Jeg vil her holde mig til de utvetydige Vidnesbyrd, som Sjungekor II giver derom.

Først har man vel Lov til at fremhæve den litterære Afhængighed af Tyskland i det hele, som begge Sjunge-korene staar i. Specielt bør Kingo selv høres i den Sag, naar han foran Sjungekor I i den berømte, djærve Tiltale til Kongen skriver: »skal jeg der ved opegges at anvende ald muelig Fljd, til ikke aleene dend anden Part, men og fleere af mit Siunge-Koor at forfærdige; Saa vi og her i Danmark, saa vel som de Tydske og andre Lands-Folk (af hvilke vi hverken have behov at laane, eller udi Riime-Kunsten det ringeste at eftergive) kunde have Psalmer og Sange, til Gudfrygtigheds daglige Øvelser, som ikke ere taad og udlaant af deris«.

Det er dog ikke tilfældigt, at Kingo her som Forbillede for sin »Salmedigtning til Gudfrygtigheds daglige Øvelser« først og fremmest og med Navns Nævnelse alene nævner de *tyske* Salmer. Som Prof. A. ogsaa fremhæver det (Dsk. Kirkeliv 22), uden mærkværdigvis at se eller indrømme den nærliggende Konsekvens deraf.

Men Sjungekor II giver et endnu vægtigere Vidnesbyrd om dette Forhold til tysk Salmedigtning.

Prof. A. har selv gjort opmærksom paa Samtidens Tilnavn til Kingo som den »danske *Rist*«, brugt allerede af Sehested 1671 (Dsk. Kirkeliv 20). Atter undrer man sig over, at han ingen Konsekvenser drager, skønt han erklærer, at denne Sammenstilling med den nylig afdøde Rist, »en af Datidens højest skattede tyske Psalmedigtere, maa betragtes som i høj Grad ærefuld for Kingo«.

Men det hænger maaske sammen med, at det er undgaaet hans Opmærksomhed, hvad der tydeligt og ganske officielt erklæres i den store latinske Dedikation »in Cho-

rum Sacrum Thomæ Kingo», der som et vældigt Basunstød kalder Verden til for at høre paa Kingos Salmer i Sjungekor II:

Hactenus altisoni rhythmos et carmina Rist,
Et numeros pietas quos velit esse suos;
Miramur Dani et peregrino assvescimus ori,
Et bibimus rivos Rhene superbe tuos:
Nunc patrias *Kingo* genio locuplete camoenas
Erigit, et fato dat meliore frui;
Ille canit, totumque trahit ad carmina regnum,
Et dulci eloquio templa domosque replet,
Ut jam dediscens foedos vox publica cantus,
Incipiat coelo nil nisi teste loqui

Derpaa kommer der en Bunke Elokvents om andre Landes Floder og ældre Digtere, f. Eks. Dante og Petrarcha, som ikke kan bære Vand mod Kingo, saa lidt som fra hans eget Aarhundrede Martin Opitz:

Nil Odera, ingentique tonans Opitius ore

Og der sluttet med, at Kingo overgaar alle Digtere, og at han

. . . . coelum jungit terris et flectit iisdem
Inde homines metris, hinc pietate Deum.

Af al denne, efter Tidens Mening sikkert pragtfulde, Latin har kun det Interesse for os, at straks i første Linje nævnes Rist (»altisoni«) og længere nede Opitz (»ingentique tonans ore«). Og dette understreges, naar man ved, at Dedikationen er af Vitus Bering, den bekendte professor poeseos o. m. a., som døde 1675. Thi deraf følger, at denne latinske Vennehilsen maa være forfattet en Del Aar før Sjungekor II (formodentlig lige efter Sjungekor I), og at Kingo, ved at tage den frem og selv sætte den foran her, selv har givet en udtrykkelig Anerkendelse af de to Tyskeres forbilledlige Betydning for ham, især den førstes: Jeg, Thomas Kingo melder mig herved til Tjeneste paa det danske Parnas som den »danske Rist«.

Det latinske Forord er altsaa af lige saa afgørende Betydning i litteraturhistorisk, spec. salmehistorisk Henseende som den danske Efterskrift (det sidste Hjertesuk) er til personlig-poetisk Forstaaelse af Sjungekoret.

Men kan der siges noget nærmere om, hvor meget der ligger i dette epitheton ornans: Den danske Rist? Ja, lad os se lidt nærmere paa den tyske Rist.

Først er der dog Grund til at dvæle ved den første af Sjungekorets Sange. Det er nemlig et Indledningsdigt, altsaa et Program for Samlingen.

Nu viser det sig, at Digteren i Sangen, som er overskrevet »Andægtigheds Opmuntring«, Vers efter Vers beder Gud ved sin Aand og Jesus give Sjælen de Vinger til *Andagt*, som Satan og Verden hindrer den i at bruge; det er altsaa en Opfordring, først til Digteren og gennem ham til andre andægtige Sjæle, til at »sætte sig i Andagts Fjederham«. Og hertil er føjet et Hjertesuk om »hjærtelig Andagt«, hvori det yndede Ordspil mellem Andagt og Aand stadig varieres for at »vække til Andagt«.

Det hamres altsaa fast til Indledning, at det er poetisk Vækkelse til Andagt, der tilsigtes med Sjungekoret; og Programmet kan jo ikke være i bedre Overensstemmelse med Samtidens rige tyske Opbyggelseslitteratur, hvor Løsenet baade paa Vers og Prosa netop er Andagt.

I anden Sang, som »er en Bekiendelses- og Bedrings-Psalme, hvorudi Synderen bekiender, at Lowen er hans Tugtemestere til Christum«, gøres der nu Alvor af »Poenitentzen«, idet det Vers for Vers vises, hvordan Synderen er skyldig over for hvert af de ti Bud, altsammen med det Maal for Øje, som det hedder til sidst i Hjertesukket: »At mig Moses maatte aue / Jesus legge Plaster paa«.

Ser man efter hos Rist¹, finder man forskellige »Buszlieder«, f. Eks. (S. 198 f.): »Ernstliches Gebet zu Gott umb Besserung des gantzen Lebens, dasz wir die schädliche

¹) Fischer und Tümpel: Das deutsche evg. Kirchenlied des 17. Jahrh.'s, II.

Laster mügen fliehen und allen Christlichen Tugenden mit unserm eussersten Fleisse nachjagen«. Og (S. 222 f.): »Andächtiges Buszlied zu Gott umb wahre Reu und Erkenntnisz der vielfältig begangenen Sünden«.

Det hedder bl. a. dèr i V. 3: »Ich der ich dir vertraue nicht / Versäume täglich meine Pflicht / Von meiner zarten Jugend / Vergess ich aller Tugend Unzucht, Lügen, eigen Ehr' / Auch Rachgier, Geitz und andre mehr / Verdampfte Laster, welcher Lohn / Wird sein der Höllen Plag' und Hohn . . .«. Altsaa et lille Register over en Del af de værste Laster, som Kingo systematisk gennemgaar efter de ti Bud. Iøvrigt er Hensigten og Bodsstemningen den samme paa Dansk og Tysk, nemlig »at formane til at »fly Laster og jage efter Dyder«, som det hedder baade i denne tyske Salme og i den ovenfor citerede Overskrift til den forrige.

Naar derfor Prof. A. (Dsk. Kirkeliv, 58) imod mig indvender: »naar Kingo, der jo driver saa stærkt paa Helliggørelse, ganske som disse »Englændere« ikke i sine Psalmer foragter at tale om »Dyd« og »Last«, tror jeg ogsaa, at det er den nærmestliggende Forklaring at mene, at dette skyldes samme Paavirkning«, saa haaber jeg, Prof. A. nu vil indrømme, at der er en endnu mere nærliggende Forklaring, den nemlig at Kingo godt vidste, at f. Eks. hans store Forbillede heller ikke foragtede at tale om »Dyd« og »Last«. I saa Henseende behøvede Kingo virkelig ikke at gaa i Skole hos »Englænderne« for at lære »Vækkelsesteknik«.

En anden Sag er det, om Kingo skulde have faaet Impulser til sin Salme fra denne Salme; det tør jeg ikke paastaa, selv om han jo har kendt den og selv vedkender sig Sammenstillingen med Digteren; det er maaske ikke usandsynligt, men han kan have faaet Impulser saa mange andre Steder i samtidig tysk Opbyggelseslitteratur, f. Eks. i Johann Gerhards ovenfor nævnte store Gennemgang af de ti Bud i hans Schola pietatis. Dette er imidlertid ikke

afgørende for Hovedøjemedet her, som er at opklare, hvorfra han har faaet sin »Vækkelsesteknik«.

Derimod kan der være en hel Del, der taler for, at der i tredje Sang: »Nær forsagt, men dog ikke fortabt« kan være ligefremme Reminiscenser fra Rists »Hertzliches Klag- und Trostlied einer angefochtenen, hochbetrübten Seelen, so mit Angst und Verzweiffelung ringet«¹. Jeg skal derfor citere nogle Vers af denne Salme til Sammenligning med Kingos.

Den falder, ligesom Kingos, efter Overskriften i to Dele, her udtrykkeligt angivet, idet der foran V. 10 staar: »Christlicher Trost der angefochtenen Seelen«.

1. Jammer hat mich gantz umbgeben,
Elend hat mich angethan.
Trawren heist mein kurtzes Leben,
Trübsal führt mich auf den Plan.
Gott, der hat mich gar verlassen,
Keinen Trost weis ich zu fassen
Hie auff dieser Unglücks Bahn.
2. Grausamlich bin ich vertrieben
Von des Herren Angesicht,
Als' ich, ihn allein zu lieben,
Nicht gedacht' an meine Pflicht;
Drumb musz ich so kläglich stehen.
Doch es ist mir recht geschehen:
Mein Gott rieff, ich hört' ihn nicht.
5. Wo ist Rath und Trost zu finden
Wo ist Hülff in dieser Noth?
Herr, wer rettet mich von Sünden,
Wer erlöset mich vom Tod?
Ich gedenke zwar der Zeiten,
Da du pflagst für uns zu streiten,
Ja zu ziehen aus dem Koth.
7. Höllen-Angst hat mich getroffen,
Mein Gewissen quälet mich.
Kein' Erlösung ist zu hoffen

¹) Fischer u. Tümpel II, S. 185.

Ich empfinde Todes-Stich'
Und ein unauffhörlichs Sterben.
Herr, ich eile zum Verderben,
Ich vergehe jämmerlich.

8. Grawen hat mich überfallen,
Zittern hat mich angesteckt.
Schwerlich kan ich nunmehr lallen,
Angst und Furcht hat mich bedeckt.
Ach! Ich wandel' jetzt die Strassen,
Da ich mich musz martern lassen,
O wie wird mein Geist erschreckt!
9. Will mir denn kein Trost erscheinen,
Spür' ich gar kein Gnaden-Liecht?
Nein: Vergeblich ist mein weinen,
Mein Gebet, das hilfft mir nicht.
Über mich verlasznen Armen
Wil kein Helffer sich erbarmen;
Ich bin todt, mein Hertz zerbricht.
10. Liebste Seel', hör' auff zu schreyen,
Deines Klagens ist zu viel.
Nach dem Trawren kommt das Frewen,
Hertzens-Angst hat auch jhr Ziel.
Wechseln ist bey allen Sachen;
Nach dem heulen kan man lachen,
Gott, der treibt mit dir sein Spiel.

Overensstemmelsen mellem den tyske og den danske Salme med Hensyn til Grundtanke, Gennemførelse og Bodsstemning er tydelig. (At Gennemførelsen er anderledes grundig hos Kingo og langt mere realistisk eller rettere barok, er en Ting for sig; og at Kingo, skønt hans Stil er stærkt præget af Tidens Maner, staar for os som den virkelige Digter af de to, ligger uden for min Undersøgelse her). Men man kunde ved denne Salme fristes til at spørge, om Overensstemmelsen ikke gaar videre endnu. I hvert Fald er Ligheden paafaldende mellem Anslagene i de to første Vers hos den tyske Rist og i det første hos den danske:

Sorrig og Elendighed,
 Suk og salte Øye-taare
 Tvinger mig saa meget saare,
 For min Gud er bleven vred,
 Jeg har Giekken med ham spilled
 Og hans Naader bag mig kast,
 Og paa Satans Bane drilled
 Livet hen i Synd og Last.

Og endnu mere mellem det tyske Vers 5 og det 12te hos Kingo:

Er der da slet ingen Raad?
 Er der ingen Trøst at vente?
 Er der ingen Hielp at hente?
 Er der ingen Fynd i Graad!
 Er da Naadens Kilder tørre?
 Er jeg slet til Døden solt?
 Er der Laas for Himlens Dørre?
 Er Guds Hierte blevet koldt?

Jeg vil mene, at disse umiskendelige Ligheder maa foreløbig føre til en Mellempportional mellem Kingos Udtalelse fra Sjungekor I, hvor han erklærer, at han vil skaffe os Danske Salmer, »som ikke ere taad og udlaante« af de tyske, og hans tavse Anerkendelse af Dedikationens Paastand i Sjungekor II om, at han har haft Rist til Forbillede.

Men det var nok værd at undersøge Rists Salmer nærmere med Henblik paa Kingo. Og skønt det litterærkritiske ligger udenfor her, vil jeg dog nævne og citere fra et Par Salmer, som jeg er standset ved ved at blade i Rist.

Den ene er Salmen »Andächtiges Gebet zu Gott umb Verschmähung der Welt und aller derselben Eitelkeiten« (Fischer und Tümpel II, S. 188 f.)¹. Da det er givet, at Kingo har kendt den, er det i hvert Fald interessant at sammenligne den med »Far Verden, farvel!«, baade for Gennemførelsen af den sædvanlige Antitese mellem Him-

¹) Nævnet af Solveig Tunold i Festskrift til W. Munthe, Oslo, 1933, S. 460.

len og Verden og for enkelte Udtryk, saa vel som for hele Stemningen. Det er jo ikke udelukket, at der med Kingos berømte Salme *ogsaa* kan være tilsigtet et Overbud over det store Forbillede, saa at Rist's Salme kan have givet ham stærkere Impulser end de mange andre Behandlinger af dette Æmne, han kan have truffet paa.

Jeg skal derfor citere nogle Udtryk. Verden skildres i V. 2:

Ein Blümlein war es aus dem Garten,
Ein Gräslein, das verdorren musz,
Ein Schatten, der ja nicht kann warten,
Ein schwarzer Pful voll Ueberdrusz,
Ein lauter Koth,
Ein steter Tod,

— — — — —

V. 6. Nach dieser Ehr', Herr lasz mich trachten,
Dasz ich nur dir gefällig sey
Und könne ganz die Welt versachten,
Die nichts nicht hat als Teuscherey.

— — — — —

V. 11. Im Himmel ist mir auffgehoben
Ein ewigs, unverweszlchs Theil,
Ein frewdigs, unauffhörlichs Loben,
Ein unbeflecktes Erb' und Heyl.
Die Lust allhie
Ist gäntzlich wie
Stark Gifft; so wir das essen,
Wird Gott dadurch vergessen.

V. 13. Ach mein' Herr Jesu, lasz mich haben
An dir allein mein' höchste Lust

— — — — —

Men hvis Modsætningen mellem den »bedragelige« Verden og den »bestandige« Himmel fra Rist's Salme har inspireret Kingo, har han selv alene udfyldt den temmelig abstrakte, tyske Disposition med sin beske Livserfaring og sit lidenskabelige Sind og skabt et vældigt Digt i Stedet for en opbyggelig Betragtning over Verdens Forfængelighed.

Interessantest forekommer mig dog Overensstemmelsen mellem den 17de Sang, »en Bord-andagt eller Sang at siunge for Maaltid« og Rists »Christliches Bitt-Lied, welches ein frommer Hausvatter mit seinem Weibe, Kindern und Gesinde kann singen, wenn er will zur Mahlzeit oder an die Tafel gehen« (Fischer u. Tümpel II, S. 272 f.). Jeg skal citere den in extenso.

1. Es wahrhet alles, Herr, auff dich,
Der du die Welt gantz mildiglich
Ernährest und so weit und breit
Die Speise gibst zur rechten Zeit.
2. Wenn du die reiche Hand thust auff,
So kommen wir mit vollem Lauff'
Und werden, sind wir noch so matt,
Von deinen Güthern alle satt.
3. Du trägst Erbarmung Tag für Tag',
O grosser Gott, hörst unser Klag':
Erhör auch uns zu dieser frist,
Weil du doch unser Vatter bist.
4. Auf disz Vertrauen kommen wir,
Getreüer Vatter, auch zu dir,
Dasz wir mit Behten, Lob' und Dank
Empfangen frölich Speis' und Trank.
5. Drauff bitten wir aus Hertzen Grund':
Ach, Herr, gesegn' uns diese Stund'
Und lasz die liebe Kost allein
Von deiner Hand gesegnet sein.
6. Verhühte, dasz, O grosser Gott,
Wir nicht vergessen dein Gebott.
Und etwan sagen ungefehr:
Disz komt von unser Arbeit her!
7. Vielmehr lasz uns bescheidenlich
Erkennen und drüm loben dich
Dasz du nur bist der rechte Mann,
Der alles Fleisch versorgen kann.

8. Immittelst, Herr, erleucht' uns doch,
Dasz wir dich kindlich fürchten noch,
Damit an Leib' und Seel zugleich
Wir endlich werden fett und reich.
9. Gib auch den Armen Brods genug,
Dasz etwan sie durch Satans Trug
Nach fremden Güthern trachten nicht
Und fallen in dein Strafgericht.
10. Drauf sprächen wir das Tischgebet
Und setzen uns zum Taffelbret'.
Herr, lasz die Mahlzeit so geschehn,
Dasz wir mit Freuden von ihr gehn!

Rist og Kingo gaar begge ud fra Ps. 104, 27 f., hvori der intet mærkeligt er. Men sammenligner man oven-citerede med den 17de Sang, ser man, at Gennemførelsen er i det hele den samme paa Tysk og Dansk; Kingo kunde synes at have udvidet de smaa tyske Vers med malende Tilføjelser til sine tilinjede Vers.

Særlig Overensstemmelse kunde der maaske være med Kingos Begyndelse:

O Gud, hvor stoor og priselig
Din Naade er at skatte,
Som over Verden strekker sig,
Flux længer end vi fatte!

Og med Slutningen:

Saa setter vi os dermed ned
At bruge dine Gaver.

Efter denne lille litterærkritiske Digression vender jeg tilbage til det, der her er Hovedsagen. Thi hvor stor eller lille Paavirkning og Lighed, man i det enkelte vil finde for Kingo hos hans Forbillede, saa er de anførte Eksempler tilstrækkelige til at vise, at man ikke behøver at lede efter »engelsk Vækkerteknik« i Sjungekor II. Det vil være at gaa over Aaen for at hente Vand.

Efter det her fremførte ser jeg ingen Grund til over for Prof. A.'s Modbemærkninger at vende tilbage til mit Indlæg i forrige Hefte imod den »engelske« Paavirkning paa K.'s Salmer. Hvad jeg her fremfører i Anledning af Sjungekor II bekræfter jo min Redegørelse der, som jeg derfor maa fastholde. Ja, jeg gør mig endda Forhaabninger om, at Prof. A. ikke alene vil indrømme, hvad jeg dèr (S. 411) skriver: »det vil være metodisk at hævde tysk Paavirkning som Forudsætning for Kingos Salmer, saa længe den giver plausible Forklaringer«, men ogsaa, at jeg nu har givet fuldt plausible Forklaringer, hvad angaar Sjungekor II, og dermed i Virkeligheden afvist enhver Sandsynlighed for engelsk Paavirkning som nødvendig Forudsætning for Kingos Salmer.

Jeg skal ikke yppe Kiv med Prof. A. om Kingos Ligprædiken. Selv om det ser underligt ud, at han (Dsk. Kirkeliv 43) skriver, at den »ikke just bringer Psalmerne i Erindring«, naar han dog (Fortalen til Sjungekorene S. LXIV) erklærer, at den »formelt og reelt er et klart Udtryk for den engelsk-praktiske Forkyndelsesmaade«. Thi hvor kan disse saa efter hans Mening være Udtryk for det samme?¹.

¹) Maa jeg give et Citat af denne Prdk. (S. 241), der ikke er uden Betydning for Forstaaelsen af »Far Verden, farvel!«: »Mønstrer alt det igennem, som Verden kalder Fornøjelse, og det er af ingen Værdi eller Varighed. Salomon, en forsøgt Herre, maa give Dom i Sagen. *Jeg sagde i mit Hjerle, nu vel, Jeg vil prøve dig ved Glæde, og see paa det gode* (Der taler hand almindeligen) siden opregner hand særligen . . . (Kort at sige). *Jeg negtede mit Hjerte ingen Glæde.* Men hvad er hans Samlæg og facit af alle disse Gyldene Tal? *Og jeg saae til alle Gierninger, som mine Hænder hafde giort, og arbejdet som jeg arbejdede at giøre, og see det vaar altsammen Forfængelighed og Aandsens Fortærelse, og der var intet til beste under Solen* Verden maa vel være behagelig i Menniskens Øyen, men dend er om flodt med Mara Vande. Synd fenger, Sorrig qvæler.«

Man ser, hvilken Respekt for »Prædikerens«, K. har haft: »Salomon, en forsøgt Herre« (smlg. »som jeg og af Forfarenhed veed«.) Jfr. Rists ovenfor (S. 563) citerede Salme V. 4: »Wo ist des Salomons sein' Ehre /

Jeg maa blot til sidst have Lov til i al Stilfærdighed at vise, »hvad der staar skrevet«, eller hvad jeg har ment nogle Steder, hvor Prof. A. har faaet besynderlige Meninger ud af min Tekst.

Jeg har aldrig ment, at Prof. A. skulde mene, at K. »efterlignede eller litterært optog Elementer fra engelske »Psalmer«, der ikke eksisterer« (Dsk. Kirkeliv S. 54), aldenstund jeg ved, ligesom han udtrykkeligt erklærer, at han ved det, at »hverken den anglikanske Kirke eller de calvinske Denominationer dengang havde eller brugte Hymner ved deres Gudstjeneste«. Hvis Prof. A. vil se lidt mere grundigt efter, vil han erfare, at der det paagældende Sted (S. 412) er Tale om »den engelske Renæssancedigtning« (i et Citat fra Holstein Rathlous Bog).

Men denne vor fælles Viden om de manglende engelske Salmer burde have forenet os — i hvert Fald bør nu forene os — om, at det er at gaa over Aaen (den tyske Strøm af Salmer) for at hente Vand (i England, som dengang var tørlagt for Salmer).

Prof. A. mener (S. 56), at Ordet »Gelassenheit« i et Citat af Joh. Gerhard stempler ham som »egentlig Mystiker«. Det vilde paa Forhaand være frapperende, om denne Lutherdommens fejrede Teolog skulde i sin Postil fremhæve en Prædikemaade, der var »egentlig mystisk«. Men der er heller ingen Grund til at lugte Kætteri det anførte Sted. »Gelassenheit« kan bruges i forskellige Betydninger; og som Ordet staar her: »innigliche Gelassenheit« imellem »demütige Furcht Gottes« og »gründliche Demut« betyder det inderlig Hengivelse i Guds Vilje i lignende Betydning som i dette lille Vers fra det samme Aarhdr.:

Wo ist sein Königlichcr Pracht? / Sein Abschied giebt uns diese Lehre, /
Dasz man das eitle Recht verlacht«.

»Far Verden, farvel!« kan for den første Halvdels Vedkommende kortelig karakteriseres som en dansk »Prædikerens Bog« paa Vers, digtet af Kingo, »en forsøgt Herre«.

Stiller Jesu, wie dein Wille
 dem Willen deines Vaters stille
 und bis zum Tod gehorsam war:
 also mach auch gleichermaszen
 mein Herz und Willen dir gelassen,
 ach stille meinen Willen gar.
 Mach mich dir gleichgesinnt
 wie ein gehorsam Kind

— — — — —

Prof. A. korrekser mig, fordi jeg har kaldt Betragtningssmaaden i *The whole duty of man* for calvinsk. Jeg har aldeles ikke villet blande mig i de engelske kirkelige Stridigheder, men dermed villet udtrykke, lad mig saa sige, det reformerte Grundpræg, som dette og andre engelske Opbyggelsesskrifter har, hvor Hovedvægten lægges paa, hvad der *præsteres* af Mennesket, og hvor det ikke er Guds Gave og Naade, men Menneskets Gerning, der prædikes. Enhver, der vil se, kan se, hvor himmelvidt forskellig den Kristendom, Kingo prædiker, er herfra. Man maa derfor ogsaa paa Forhaand gaa ud fra, at det er usandsynligt, at han skulde have laant sin »Teknik« derfra. Hvilket jeg i denne Undersøgelse ogsaa har godtgjort, at han ikke har.

Jeg har henstillet det som en *Mulighed*, at der kan tales om noget »keltisk« i Kingos Temperament. Jeg er nemlig ganske klar over, at man skal være meget forsigtig med disse nationale Etiketter. Prof. A. behøver derfor ikke at oplyse om, at man ikke med Sikkerhed kan slutte til et keltisk Temperament, fordi Kingos Fader var Skotte.

Jeg har brugt dette Udtryk for at betegne det ganske fremmede, det helt enestaaende i dansk Digtning, som Kingos Genius den Dag i Dag repræsenterer, naar henses til hans oprørte Sind (hans *lago del cuore*), hans lidenskabelige og hensynsløse Ærlighed, hans Vælde og Patos. (At der ved Siden af denne »kolossale Poesi« ogsaa klinger

fine, stilfærdige »danske« Toner med i Kingos Salmedigtning, kan jeg ikke her komme ind paa).

Kald dette fremmede »keltisk«, eller kald det for mig gerne »engelsk«. Her er det i hvert Fald, vi finder det *engelske* hos Kingo — i Digterhertet altsaa —, det der sammen med en maaske ogsaa engelsk praktisk Virkelighedssans og Virksomhedstrang har givet hans Digtning den »Empiri«, som den ganske rigtig er præget af.

At hans rige Digtersind ogsaa er blevet præget af hans Oplevelser, specielt de kristelige, og af Paavirkninger af Mennesker og af Bøger, behøver kun at nævnes.

Men om »engelsk Vækkelsesteknik« i Kingos Salmer bør man ikke længere tale, uden man samtidig paaviser Nødvendigheden af at antage en saadan ud over, hvad der her er fremdraget af tysk Paavirkning, og samtidig paaviser, at en saadan engelsk Paavirkning har fundet Sted.
